

УДК 316.7

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.10>

ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Ірина Ломачинська

*Київський університет імені Бориса Грінченка,
історико-філософський факультет, кафедра філософії
вул. Маршала Тимошенка, 13-б, 04212, м. Київ, Україна*

Богдан Ломачинський

*Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, 03039, м. Київ, Україна*

Стаття присвячена аналізу функціональної спрямованості інформаційної культури в її антропологічному вимірі – як відображення становлення і розвитку інтелектуального потенціалу матеріальної та духовної культури людства. Філософський аналіз функціональної спрямованості інформаційної культури як динамічного явища, відкритого для постійних змін та інновацій, здійснюється з позицій технократичного, інформаційно-технологічного та культурологічного підходів. Зазначено, що в історичному контексті етапів розвитку інформаційно-комунікаційних революцій (вербальної, друкарської та технологічної) динаміка розвитку технічних новацій завжди випереджала темпи розвитку інформаційної культури, тому ускладнення функцій інформаційної культури ставало відповіддю на глобальні історичні виклики. У дослідженні підкреслюється, що розвиток інформаційної цивілізації призводить до розширення й ускладнення спектра функцій інформаційної культури щодо соціуму, а саме: на письмовому етапі суспільного розвитку це світоглядна, культуротворча, інформаційна та регулятивна; етап книгодрукування розширює функції інформаційної культури – це освітня, комунікативна, технологічна, політична, функція збереження соціальної пам'яті. В умовах становлення глобального мережного суспільства відбувається вдосконалення та подальша диференціація функціональної спрямованості інформаційної культури та її органічне поєднання з організаційною, цифровою та медіакультурою. Необхідність управління знаннями для ефективного ведення бізнесу визначає управлінську функцію інформаційної культури. Інформаційна культура мережного суспільства породжує відчуження соціального досвіду від його носія, формуючи функції: трансформаційну, міжкультурного діалогу та віртуального конструювання соціальної реальності. Визначальним чинником сучасної геополітики є активний розвиток стратегій інформаційних війн, що зумовлює необхідність аналітико-прогностичної функції інформаційної культури як здатності до аналітичної оцінки інформаційної реальності і прогнозування її розвитку. У висновках підкреслюється, що функціональна спрямованість інформаційної культури відображає діалектичну єдність необхідності постійного творення нових засобів і способів освоєння навколишньої інформаційної реальності за умови збереження культурної спадщини та соціального досвіду.

Ключові слова: інформаційна культура, інформація, функції інформаційної культури, інформаційне суспільство, культура віртуальної реальності, організаційна інформаційна культура, медіакультура.

Актуальність дослідження. Аналіз основних теоретичних підходів до проблеми інформаційної культури окреслює два різноспрямовані процеси в її дослідженні: з одного боку, динаміка становлення сучасного інформаційного суспільства, удосконалення розвитку інформаційних технологій, збільшення та ускладнення інформаційних потоків

зумовлюють необхідність комплексних міждисциплінарних досліджень інформаційної культури як визначального чинника подальшого розвитку цивілізації, з іншого – формується необхідність поглибленого дослідження функціональної спрямованості інформаційної культури в конкретних галузях соціальної практики.

Теоретична основа дослідження. Складність і багатогранність проблематики роботи зумовила необхідність залучення ідей представників різних напрямів дослідження феномена інформаційної культури як пострадянського простору, так і світової наукової думки – публікації Н. Гендіної, А. Гончарука, Є. Грязнової, А. Гук, Л. Проніної, Е. Пруднікової, Л. Рябцевої, А. Треушнікова, С.W. Choo, P. Bergeron, B. Detlor, L. Heaton, G. Oliver, M. Yolande тощо.

Мета дослідження полягає у філософському осмисленні функцій інформаційної культури на різних етапах інформаційно-комунікаційних революцій.

Методи дослідження. В аналізі проблеми поєднано здобутки класичної та постнекласичної парадигм наукового мислення, адже проблема функціональної спрямованості інформаційної культури передбачає аналіз соціальних та культурних змін в їх динаміці. У дослідженні використовуються методи системного підходу: структурний, функціональний, системного аналізу – у визначенні змісту функцій інформаційної культури, історичний та компаративного аналізу – в дослідженні особливостей їх прояву в різних формах суспільної практики.

Основний матеріал. Становлення інформаційної культури як об'єкта філософської рефлексії і в зарубіжній науковій думці, і на пострадянському просторі відображає еволюцію основних наукових підходів до її аналізу – від спеціалізованих фахових умінь і навичок роботи з інформацією до антропологічного виміру становлення та розвитку інтелектуального потенціалу матеріальної і духовної культури людства загалом. Формування наукових уявлень про феномен інформаційної культури як логічного результату взаємопов'язаних факторів становлення сучасного інформаційного суспільства – глобального зростання обсягів інформації, розвитку інформаційної техніки і технологій, ускладнення процесів інформатизації суспільства, що вимагають нового аналітичного рівня інформаційного мислення, зумовлює необхідність філософського аналізу функціональної спрямованості інформаційної культури з позицій технократичного, інформаційно-технологічного та культурологічного підходів. Технократичний підхід, що сформувався наприкінці 80-х рр. минулого століття та базується на роботах представників філософії інформації, розглядає інформаційну культуру в контексті інформаційної компетентності. Інформаційно-технологічний підхід розглядає інформаційну культуру як сукупність знань, умінь і навичок пошуку, відбору, аналізу інформації з метою задоволення інформаційних потреб; у зазначеному контексті рівень інформаційної культури виступає як один із критеріїв соціальної стратифікації суспільства. На основі зазначеного напрямку формується комплекс досліджень інформаційної культури в конкретних галузях професійної діяльності – бібліотечно-бібліографічної, педагогічної, правової тощо. Зокрема, одна із засновниць означеного напрямку М. Гінман висловила ідею інформаційної культури як такої, що відкрита для змін та інновацій, а високорозвинена інформаційна культура позитивно пов'язана з організаційною практикою, що призводить до успішного ведення бізнесу. М. Гінман зробила висновок, що інформаційна культура є стратегічною метою і її варто планувати відповідно до стратегій перетворення фізичних ресурсів, а її ідеї стали основою для проведення практичних досліджень взаємозв'язку інформаційної культури й ефективності ведення бізнесу, зокрема, С.W. Choo, P. Bergeron, B. Detlor, L. Heaton [1, с. 2].

Філософський вимір інформаційної культури найбільш комплексно представлений у межах культурологічного підходу, що формує можливість її аналізу як глобального феномена накопичення, збереження і передачі знаннєвого потенціалу людства з урахуванням динаміки засвоєння культурної спадщини окремим індивідом. М. Yolande, аналізуючи різні наукові підходи до осмислення феномена інформаційної культури, визначає її як динаміку інтелектуального капіталу, складеного сумою габітусу, завдяки якому людина може усвідомлювати і використовувати інформаційні системи; означений процес відбувається на двох рівнях: вічна мутація цього капіталу з дотриманням закону швидкості (часовий вимір) і збільшення з часом кількості та складності об'єктів чи систем, якими варто керувати (матеріальний вимір) [2, с. 132].

Спираючись на ідеї М. Маклюєна [3] щодо трьох етапів розвитку інформаційно-комунікаційних революцій (вербальної, друкарської та технологічної), варто зазначити, що динаміка розвитку технічних новацій завжди випереджала темпи розвитку інформаційної культури, тому ускладнення функцій інформаційної культури ставало відповіддю на глобальні історичні виклики.

На дописемному (вербальному) етапі найважливішими функціями інформаційної культури є світоглядна (формує систему уявлень про навколишній світ із домінантною позиції суспільного інформаційного лідера), культуротворча (здатність до створення матеріальних та духовних артефактів), інформаційна (керування інформаційними потоками відповідно до рівня навичок роботи з інформацією), регулятивна (упорядкування суспільних відносин, забезпечення системи владної ієрархії завдяки доступу до інформації). Користуючись концепцією Г. Гарда щодо засвоєння соціального досвіду за принципом наслідування, можна стверджувати, що інформаційна культура постає як процес діалогу між інформаційним лідером (який формує соціальний досвід) та практиком, що реалізує запропоновані моделі соціальної поведінки.

Формування друкованої культури національними мовами розширює вимоги до інформаційної культури як окремого індивіда, так і суспільства загалом, адже спрямованість потоків соціально значимої інформації є не лише вертикальною (владною, низхідною), але й горизонтальною, в межах окремих членів спільноти – через приватні друкарні, вільний доступ до публічних бібліотек, формування музеїв, архівів. Ускладнення інформаційних потоків у межах суспільства як цілісної інформаційної системи розширює функціональну спрямованість інформаційної культури щодо суспільства як інформаційної системи, а саме: окрім означених, активно реалізується освітня функція (доступ до знань залежить не від соціального статусу, а від особистісних вмінь та навичок), комунікативна функція (шляхом друку книжкових та газетних видань, поширення традиції листування як на міжособистісному, так і на соціальному рівнях), функція збереження соціальної пам'яті (розвиток бібліотечної, архівної та музейної справи сприяє накопиченню та збереженню історичної спадщини).

Цехова кооперація, передача фахових знань, вмінь та навичок у межах конкретної професійно орієнтованої спільноти визначає технологічну функцію інформаційної культури як провідної складової частини професійної культури конкретної соціальної групи. Інформаційна культура постає як генератор зв'язків, що встановлює мости між різними формами знань; відбувається диференціація між науковим і буденним знанням із визначенням різних рівнів інформаційної культури та її подальшої професійної спеціалізації. На певному рівні поступово формується інформаційний світогляд, який визначає систему ціннісних орієнтирів людини у світі інформації, проявляється в інформаційній поведінці як сукупності зусиль, що вживаються для формування з потоків інформаційних повідомлень

нового знання. Таким чином, гуманістичні імперативи епохи Відродження та Нового часу трансформують світоглядну функцію інформаційної культури, її визначальною рисою стає індивідуальний досвід, сформований завдяки освіті та самоосвіті.

Розвиток друкарства дає поштовх до становлення медіакультури та сприяє реалізації інформаційною культурою політичної функції, адже суспільства з найвищим рівнем інформаційної культури отримують домінування і в геополітичному контексті, що проявляється в політичній та культурній колонізації більш освіченими націями народів із низьким рівнем інформаційної культури.

В умовах становлення глобального мережного суспільства відбувається вдосконалення та подальша диференціація функціональної спрямованості інформаційної культури та її органічне поєднання з організаційною, цифровою та медіакультурою. У цьому контексті варто зазначити, що з позицій атрибутивного підходу до сутності інформації інформаційна культура є синонімом культури загалом – сукупності матеріальних і духовних цінностей, створених людством, що постають як його знаннєвий потенціал; із позицій функціонального підходу інформаційна культура – це історично набуті способи та засоби збереження і передачі інформації, що передбачає її диференціацію з іншими видами культури. Зокрема, G. Oliver, вказуючи на розмаїття підходів до визначення сутності інформаційної культури, пропонує два основні критерії: 1) інформаційна культура усвідомлюється як «культура інформації» – середовище ефективного функціонування інформації; 2) інформаційна культура як відображення культурних цінностей, поглядів та поведінки, що стосуються інформації [4, с. 7].

Необхідність управління знаннями для ефективного ведення бізнесу визначає управлінську функцію інформаційної культури та стає стимулом активних наукових досліджень у галузі інформаційно-комунікаційного менеджменту, де цінність та користь інформації стають основою прийняття організаційних рішень, а інформаційні технології використовуються як стимулюючі фактори для ефективних інформаційних систем. С. W. Choo [5] характеризує компоненти організаційної інформаційної культури: комунікаційні потоки; міжорганізаційні партнерства; внутрішнє середовище (кооперативність, відкритість та довіра); управління інформаційними системами; управління інформацією; процеси та процедури. Ефективність інформаційної культури визначається якістю функціонування інформаційних потоків різних рівнів, відповідно, ефективною вважається інформаційна культура, яка демонструє високу відповідність місії, стратегії та переконанням організації в її орієнтації на успіх.

Оволодіння електронною інформаційною культурою забезпечує можливості реалізації функції міжкультурного діалогу як на міжособистісному, так і на груповому (фаховому) рівнях. А створення ресурсів загальноцивілізаційного значення, які є спільним здобутком світової культури, та формування передумов їх ефективного використання визначають можливості міжкультурного діалогу на рівні націй. Спираючись на вітчизняні та зарубіжні дослідження, серед найважливіших чинників забезпечення функції міжкультурного діалогу варто зазначити наявність якісної технологічної інфраструктури та унормовану відповідно до міжнародних стандартів державну інформаційну політику.

В умовах становлення глобального мережного суспільства, користуючись концепцією Л. Проніної [6, с. 252], можна стверджувати про розвиток інформаційної культури за синергетичними законами як самоорганізованої системи, що знаходиться в неврівноваженому стані через безперервні потоки інформації. Домінантні функції інформаційної культури – світоглядна, культуротворча, інформаційна, регулятивна, освітня, технологічна та збереження соціальної пам'яті – у віртуальному вимірі отримують логічне поєднання та новий зміст.

Інформаційна культура мережного суспільства виконує функцію віртуального конструювання соціальної реальності, адже знання, вміння та навички в галузі інформаційних технологій дають змогу створити будь-які віртуальні світи як для окремої особистості, так і для соціуму загалом. Л. Скворцов залежно від рівня володіння інформаційною культурою в сучасну інформаційну епоху вводить два типи її потенційних носіїв: «комп'ютерна людина» – та, що має доступ до глобальних масивів інформації, але водночас зомбована нею, бо втратила здатність до самостійного аналізу і прийняття рішень; «комп'ютерна надлюдина» – та, що здатна створювати інформаційні мережі, формувати інформаційні поля і створювати інформаційну цивілізацію, що діє за особливими правилами, відмінними від історичних форм життя [7, с. 17].

Характеризуючи інформаційну культуру віртуального простору, Є. Пруднікова визначає її спільні та відмінні риси з інформаційною культурою як цілісним соціальним феноменом. До спільних рис авторка зараховує глобальний інтеркультурний характер процесу комунікації, збільшення джерел інформації, швидкості її передачі та обробки, а також полісуб'єктність комунікативно-інформаційної взаємодії; відмінними рисами є антиєрархічність, сюрреалістичність, домінування імпровізаційного першопочатку над організованим, поліконтекстність, анонімність [8, с. 94].

У контексті віртуалізації інформаційного простору виникає, за визначенням А. Гук, нерозривний симбіоз інформаційної та медіакультури як її складника; відмінною рисою А. Гук вважає те, що в межах інформаційної культури вирішуються завдання загальних принципів функціонування інформації, тоді як у межах медійної культури акцент робиться на зв'язку цієї інформації з певною технологією, її креативними можливостями [9, с. 85].

Віртуальний вимір інформаційної культури розширює її освітню функцію, коли інформаційна освіта, за визначенням Н. Гендіної та Л. Рябцевої, з рівня самоосвіти трансформується у процес інформаційного навчання і виховання особистості, поширення інформаційних знань через багаторівневу систему загальної, професійної та додаткової освіти, а також через засоби масової інформації, бібліотеки, громадські організації та професійні асоціації, пов'язані з інформаційною діяльністю та розвитком інформаційного суспільства [10, с. 218]. Як зазначає Р. Drucker, нове суспільство знань вимагає іншого типу освіченої людини, що володіє не лише класичною мудрістю, але й знаннями інформаційних технологій [11, с. 187].

У віртуальному мережному суспільстві, спираючись на дослідження Є. Грязнової, А. Треушнікова та А. Гончарука [12, с. 386], можна визначити трансформаційну функцію інформаційної культури: сучасна інформаційна культура формує інші способи соціалізації, в яких перевага надається непрямій взаємодії соціальних суб'єктів, а соціальний досвід відчужений від його носія. Соціалізація в інформаційній культурі вимагає ущільнення соціального часу та простору, що призводить до знецінення соціального досвіду швидше, ніж він засвоюється людиною, вимагаючи постійних внутрішніх світоглядних та ціннісних трансформацій.

Для суспільства як складної інформаційно-комунікаційної системи соціально значущими є ті комунікаційні повідомлення, які володіють для конкретного соціуму певним аксіологічним змістом, сприяють його консолідації і стають надбанням її соціальної пам'яті. Поведінка складної інформаційної системи визначається наявною в неї моделлю світу, тому варто відкоригувати модель світу, спотворивши цілі, правила, факти, і система слухняно і самостійно стане виконавцем чужої волі, породжуючи загрози інформаційної війни – комунікативної технології впливу на масову свідомість із метою знищення (або перепрограмування) складних інформаційних систем; об'єктом інформаційно-комуніка-

ційної агресії в інформаційній війні є певні типи суспільної свідомості, менталітет націй, їхні вірування, ідеологія, історія, культура [13, с. 197–198]. В умовах активного розвитку стратегій інформаційних війн як визначального чинника сучасної геополітики формується нерозривний зв'язок світоглядної, регулятивної та функції збереження соціальної пам'яті як можливості забезпечення інформаційного (відповідно, і геополітичного) панування. За твердженням М. Yolande [14], сила інформації передбачає розподіл ресурсів, можливість організації та використання цих ресурсів (навички) та інформації (знання), відповідно, інформаційна культура є каталізатором змін та забезпечує перспективи розвитку.

Означені передумови зумовлюють аналітико-прогностичну функцію інформаційної культури, здатність до аналітичної оцінки інформаційної реальності і прогнозування її розвитку в контексті інформаційних загроз сучасності.

Висновки. Функціональна спрямованість інформаційної культури зумовлює її аналіз як динамічного феномена накопичення, збереження і передачі знаннєвого потенціалу людства, що відображає діалектичну єдність постійного творення нових засобів і способів освоєння навколишньої інформаційної реальності та збереження соціального досвіду. Темпи розвитку технічних новацій завжди випереджали наявний рівень інформаційної культури, тому вдосконалення її функцій ставало відповіддю на глобальні історичні виклики. Історично зумовлене ускладнення інформаційних потоків розширює функціональну спрямованість інформаційної культури щодо суспільства як інформаційної системи. На різних історичних етапах інформаційна культура є генератором зв'язків, що встановлює мости між різними формами знань; відбувається диференціація між науковим і буденним знанням із визначенням різних рівнів інформаційної культури та її подальшої професійної спеціалізації. Функціональна спрямованість інформаційної культури мережного суспільства актуалізує проблему взаємозв'язку влади над інформаційними ресурсами та владного панування в геополітичному контексті.

Список використаної літератури

1. Choo C.W., Bergeron P., Detlor B., Heaton L. Information Culture and Information Use: An Exploratory Study of Three Organizations. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 2008. Vol. 59. Issue 5.
2. Yolande M. Définition(s) de la culture informationnelle. Béguin, Annette (dir.). Rapport final ERTé Culture informationnelle et curriculum documentaire, Lille 3, 2010. Décembre. P. 127–133.
3. Маклюэн М. Галактика Гутенберга. Сотворение человека печатной культуры. Киев : Ника-Центр, 2003. 432 с.
4. Oliver G. Understanding Information Culture: Conceptual and Implementation Issues. *Journal of Information Science Theory and Practice*. 2017. Vol. 5. № 1. P. 6–14.
5. Choo C.W. Information culture and organizational effectiveness. *International Journal of Information Management*. 2013. № 33. P. 775–779.
6. Пронина Л. Информационная культура как механизм саморегуляции общества. *Вестник ТГУ*. 2012. Вып. 3 (107). С. 250–257.
7. Скворцов Л. Информационная культура и цельное знание. Москва : Изд.-во МБА, 2011. 440 с.
8. Прудникова Е. Информационная культура в виртуальном мире: проблемы и перспективы. *Научные ведомости*. 2014. № 16 (187). Вып. 29. С. 94–98.
9. Гук А. Информационная и медийная культуры: грани сопряжения на современном этапе. *Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусства*. 2013. № 24. С. 79–86.

10. Гендина Н., Рябцева Л., Информационное образование: дефиниция и принципы. *Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусства*. 2014. № 27/20. С. 217–223.
11. Drucker P. *Post-Capitalist Society*, New York : Harper-Collins Publ, 1993. 240 p.
12. Gryaznova, E.V., Treushnikov, I.A., & Goncharuk, A.G. The role of information culture in the formation of a cultural ideal. *Perspectives of Science and Education*. 2020. № 43 (1). С. 379–388.
13. Ломачинська І. Інформаційна війна як фактор реалізації сучасної геополітики. *Вплив глобалізаційних процесів на безпеку держави: економічний, інформаційний, соціальний та культурологічний аспекти*. Київ : Університет «Україна», 2015. С. 196–218.
14. Yolande M. Empowering through information culture: participatory culture, a stepping stone? *A theoretical reflection. European Conference on Information Literacy (ECIL) Istanbul*, Turkey, 22–25 October 2013.

FUNCTIONAL ORIENTATION OF INFORMATION CULTURE

Iryna Lomachinska

*Borys Grinchenko Kyiv University,
Faculty of History and Philosophy, Department of Philosophy
Marshala Tymoshenko str., 13-b, 04212, Kyiv, Ukraine*

Bohdan Lomachynskyi

*National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky
Holosiivskyi ave., 3, 03039, Kyiv, Ukraine*

The article deals with the analysis of the information culture functional orientation in its anthropological dimension – as a reflection of the intellectual potential of the general material and spiritual culture of mankind formation and development. Philosophical analysis of the information culture functional orientation as a dynamic phenomenon, open to constant change and innovation, is carried out from the standpoint of technocratic, information technology and culturological approaches. It is noted that in the stages of information and communication revolutions (verbal, printing and technological), historical context, the dynamics of technical innovations has always outpaced the pace of information culture, so the complexity of information culture functions has become a response to global historical challenges. The study emphasizes that the information civilization development results in the expansion and complication of the spectrum of information culture functions in relation to society, namely: at the written stage of social development it is ideological, cultural, informational and regulatory; the stage of book printing expands the functions of information culture – it is educational, communicative function of preserving social memory. In the conditions of global network society formation, there is an improvement and further functional orientation differentiation of information culture and its organic combination with organizational, digital and media culture. The management function of information culture is determined by the necessity of knowledge management for effective business. The information culture of virtual reality generates the alienation of social experience from its bearer, forming a transformational function, function of intercultural dialogue and a function of virtual construction of social reality. The determining factor of modern geopolitics is the active development of information warfare strategies, which necessitates the analytical and prognostic function of information culture as the ability to information reality analytical assessment and its development prediction. The conclusions emphasize that the functional orientation of information culture reflects the dialectical unity of the need for constant creation of new tools and ways of mastering the surrounding information reality, while preserving cultural heritage and social experience.

Key words: information culture, information, functions of information culture, information society, culture of virtual reality, organizational information culture, media culture.